

noty tělesné kultury; zkoumání přínosu tělesné kultury jako faktoru zvyšování pracovní a společensko-politické aktivity osobnosti v socialistické společnosti.

Jarmila Merhautová

Informace o sídlištním experimentu

Při zabezpečování úkolů masového rozvoje tělesné výchovy vystupuje se stálou naléhavostí do popředí požadavek soustředit pozornost především na ta místa, která svými podmínkami, stavem a úrovní tělesné výchovy dosud zaostávají za běžným průměrem a společenskou potřebou. K takovým místům patří již dlouhodobě sídliště.

Na sídlištech žije dnes již čtvrtina obyvatel naší země. Demografické složení obyvatel je odlišné od staré městské zástavby. Lidé zde žijí, zvláště v počátečním období, izolovaně a ve značné anonymitě. Nový vztah k sídlišti jako k domovu se vytváří velmi pozvolna. Tělesná výchova, která je důležitým prostředkem rekreace, přispívá k obnově pracovní síly a k účelnému využívání volného času, by měla na sídlištech přispívat také k odstranění pocitu izolace obyvatel a k vytvoření pozitivní sociální identifikace s regionem.

Vlna výstavby sídlišť výrazně přispěla k zlepšení kulturního prostředí bydlení; doplnění některých druhů občanského vybavení se však stále opožďuje. Tento nepříznivý trend se projevuje zejména ve výstavbě zařízení pro pohybovou rekreaci a tělesnou výchovu. Urbanistické normy v tomto směru nejsou plněny (např. na pražských sídlištech jsou plněny pouze na 20 %).

V těchto aglomeracích se nedaří vytvářet zázemí, které je adekvátní navyklemu životnímu režimu obyvatel starých zástaveb. Je nezbytné hledat cesty k plně produktivní působnosti institucí politického systému jak ve sféře státních orgánů, tak i společenských organizací.

Český ústřední výbor ČSTV přistoupil k řešení této problematiky s iniciativou ověřit, zda je možné ve stávajících podmínkách dosáhnout lepších výsledků rozvoje tělesné výchovy na sídlištech, než jaké jsou dosud. Proto je realizován společenský experiment (který v žádném případě neaspiruje na název vědecký) k ověření postupu a možností v zajišťování rozvoje tělesné výchovy obyvatel sídlišť. Experiment je realizován v průběhu let 1982–85 ve vybraných tělovýchovných jednotkách sídlištního typu. Při výběru míst i tělovýchovných jednotek, které se stanou nositeli experimentu, bylo přihlédnuto na jedné straně k velmi různorodé situaci v rozloze sídlišť a jejich rozestavenosti, stavu jejich občanské a tělovýchovné vybavenosti a možnosti jejího dalšího rozvoje, na druhé straně k ochotě tělovýchovných jednotek účastnit se experimentu a plnit požadavky na ně kladené. Po zvážení všech těchto aspektů se nositeli experimentu staly: TJ Tempo Praha, TJ Slovan Bohnice, TJ Rozvoj Plzeň, TJ OSP Přerov, TJ Čtyři Dvory, Pedagog a Vltava z Českých Budějovic, TJ Mládí Olomouc, TJ Start Brno a TJ Baník Sokolov.

Cílem experimentu bylo:

- zmapovat existující možnosti tělovýchovy na sledovaných sídlištech a vytvořit na sídlišti takové podmínky pro uplatnění pestré škály tělovýchovných forem, které by respektovaly potřeby obyvatel sídlišť ve volném čase, v pracovních i mimopracovních dnech;
- hledat nové formy nejen tělovýchovně metodické, ale i organizační a řídicí.

Realizaci těchto cílů umožnila dotace Českého ústředního výboru ČSTV a obětavá práce dobrovolných i profesionálních pracovníků zúčastněných tělovýchovných jednotek.

Dosavadní výsledky realizace experimentu

Zatímco v roce 1981 a částečně i 1982 šlo o vytvoření příznivých celospolečenských podmínek pro realizaci experimentu, v roce 1983 a 1984 se tělovýchovné jednotky mohly ve větší míře soustředit na rozvoj tělesné výchovy, sportovních činností a materiálně technické zabezpečení na sídlištech.

Společné programy a spolupráce s organizacemi

Hned v počátku experimentu byly záměry a jejich konkretizace na každý rok vyjádřeny ve formě *Společných programů rozvoje tělesné výchovy na sídlištech*, které koordinovaly spolupráci složek tělovýchovného hnutí a vycházely ze specifických

kých odlišností jednotlivých sídlišť. Jednalo se o obtížný úkol — na sídlišťích nebyla dotvořena struktura politického systému a také tělovýchovným jednotám nebyla věnována potřebná odborně metodická pomoc ze strany vyšších orgánů. První poznatek tedy byl: Pokud bude zvolena stejná cesta, pak úspěšné řešení sídlištní problematiky vyžaduje zásadní posílení významnosti politického a společenského postavení tělovýchovných jednot na sídlišťích. V průběhu experimentu bylo zjištěno, že *Společné programy rozvoje tělovýchovy na sídlišťích* se osvědčují a budou zřejmě nejvhodnější metodou sjednocující spolupráci všech zúčastněných složek. Další partneři, kteří se na nich podílejí, nejsou však na řešení sídlištní problematiky dosud dostatečně připraveni a bude třeba zvýraznit úlohu komisí NV pro mládež a tělovýchovu, vytvořit předpoklady pro zapojení do účasti na *Společných programech* nejen ROH, ale rovněž přímo podniků a závodů v daném regionu. Určitou cestou by mohla být patronace velkých podniků nad jednotlivými sídlišťi.

Nejbohatšího rozsahu i intenzity spolupráce s dalšími složkami tělovýchovného hnutí se v rámci experimentu podařilo dosáhnout tělovýchovné jednotě v Přerově, Českých Budějovicích a Plzni. Nejčastější a nejlepší je spolupráce se školami (všechny zúčastněné tělovýchovné jednoty), poměrně často však dochází ke sporům (nikoli konfliktům) kvůli provozu a údržbě tělovýchovných zařízení (tělocvičen a „otevřených“ hřišť). Dosavadní opatření k řešení této problematiky jsou málo účinná a v praxi se obtížně prosazují. Proto v další fázi bude potřebné, aby národní výbory vytvořily koncepci provozu školních tělocvičen a otevřených školních hřišť, která by respektovala potřebu masového rozvoje tělovýchovy a sportu na sídlišťích.

Ekonomické zabezpečení

Základním zdrojem financování rozvoje tělovýchovy a sportu ve sledovaných sídlišťích jsou v rozhodující míře prostředky experimentujících tělovýchovných jednot, které jsou dle stanovené metodiky experimentu ve vybraných činnostech posilovány o účelové dotace Českého ústředního výboru ČSTV. Na finančních zdrojích se podílí *Výbor pro tělovýchovu a sport vlády ČSR*. V některých případech se tělovýchovným jednotám podařilo navázat ekonomicky výhodnou spolupráci s podniky a institucemi, pro něž zabezpečují tělovýchovné služby. V *souhrnu* však lze konstatovat, že se zatím *nepodařilo ve větší míře dosáhnout potřebného sdružování finančních prostředků* od jiných organizací, národních výborů, podniků a institucí tak, jak stanoví i metodika zpracování *Společných programů rozvoje tělovýchovy a sportu*. Vážnost *Společných programů* se zvýší, nebudou-li pouhým soupisem akcí, ale bude-li se jednat o společné programy a rozpočty. Vyřešení ekonomické problematiky podmiňuje udržení dosavadní úrovně a rozsahu zejména částečně organizovaných a neorganizovaných tělovýchovných činností po roce 1985.

Materiální technické zabezpečení

Pozornost se soustředila na efektivní využívání všech stávajících tělovýchovných zařízení v místě a realizace investičních akcí, na nichž se finančně podílí *Český ústřední výbor ČSTV*.

Všechna tělovýchovná zařízení, která se tělovýchovným jednotám zúčastněným na experimentu podařilo získat, jsou plně využívána a ve většině míst jejich kapacita limituje další rozvoj činnosti, zejména placených tělovýchovných služeb, ale také rozvoj členské základny sportovních oddílů. Plné využívání stávajících zařízení a potřeba dalších vede tělovýchovné jednoty i k hledání nových přístupů k zabezpečování tělovýchovných činností — betonové stoly na stolní tenis umístěné na sídlišťi, minitěllocvičny v obytných domech.

Jako nejsložitější se jeví výstavba vlastních tělovýchovných zařízení. Dosavadní zkušenosti ukazují, že bez účinné pomoci národních výborů, společenských organizací a institucí mohou tělovýchovné jednoty jen velmi obtížně realizovat navrhované akce ve stanovených termínech.

Tělovýchovná činnost

V rozvoji sídlištní tělovýchovy byly preferovány ty tělovýchovné činnosti, které mají nejlepší předpoklady pro masový rozvoj, nejsou náročné na ekonomické zabezpečení a lze je zajišťovat v žádoucí kvalitě. Tyto činnosti jsou rozvíjeny ve struktuře jak organizovaných, tak i částečně organizovaných a spontánních forem. Jednotlivé tělovýchovné jednoty měly za úkol rozvíjet všechny formy, navíc však měly specializované úkoly, které spočívaly ve výraznějším zaměření na jednu z oblastí. Úkoly si tělovýchovné jednoty vybíraly samy podle svých podmínek a možností zajištění.

Rozvoj organizovaných forem

tělovýchovy a sportu patří k hlavním úkolům experimentu. Za dva roky (tj. od roku 1981 do konce roku 1983) vzrostl počet členů v zúčastněných tělovýchovných jednotách o 27 %. Výrazný podíl na tomto nárůstu má nově založená tělovýchovná jednotka *Rozvoj Plzeň*, která se orientovala v největší míře na základní a rekreační tělesnou výchovu. Ke vzniku a rozvoji nových oddílů a odborů dochází průběžně ve všech tělovýchovných jednotách zúčastněných na experimentu.

Nárůst členské základny v oborech základní a rekreační tělesné výchovy zaměřených na moderní formy, vcelku jasně prokazuje, že tato orientace je správná (džezgymnastika, aerobik, cvičení pro kardiaky, snižování nadváhy, cvičení proti bolestivosti páteře, cvičení na trampolinách, cvičení rodičů a dětí). Toto zaměření však s sebou nese i jiný jev — ukázalo se, že spádová oblast pro členství v některých netypických oddílech základní a rekreační tělovýchovy zúčastněných tělovýchovných jednot je mnohem širší než sídliště, tj. než odpovídalo záměru (v případě některých oddílů až 30 % členů nebydlí na sídlišti). Totéž, ještě ve větší míře, platí v netradičních sportovních oddílech (př. softbal — baseball — 50 % členů nebydlících na sídlištích, rehabilitace na koních — 80 %, otužování — 80 %, judo — 40 %). Nakolik je rozsah spádové oblasti pro členskou základnu těchto oddílů určen specifičností zaměření oddílů (tj. sídliště nestačí pokrýt kapacitu oddílů), kvalitou prováděného tělovýchovného procesu či nedostatkem konkurence jiných, nesídlištích tělovýchovných jednot nebylo zatím možné v rámci experimentu seriózně zjistit.

Částečně organizované formy tělovýchovy

zahrnují akce pořádané pro veřejnost (které mají za úkol vzbudit zájem o tělovýchovu u co největší části populace) a placené tělovýchovné služby.

Veřejně přístupné akce (běhy, pochody, turnaje, závody)

Každoročně se zvyšuje jejich počet (např. oproti roku 1982 stouplо množství pořádaných akcí v r. 1983 o 78 %). Pořádání veřejně přístupných akcí je těžištěm práce především v tělovýchovných jednotách v Českých Budějovicích, velké masové akce organizují TJ Tempo Praha, TJ Slovan Bohnice Praha. Se stoupajícím množstvím akcí v oblasti klesá počet účastníků na akcích. Náznak tohoto trendu je možné sledovat i mimo experiment: možnost výběru umožňuje vyhranit zájmy i lépe nasycovat poptávku. Kromě toho je z hlediska organizátorů obtížné zajistit velké masové akce jak finančně, tak organizačně. U akcí pořádaných sídlištními tělovýchovnými jednotami v Praze tvoří spádovou oblast účastníků celé hlavní město. Rámcově lze usuzovat na nedostatek nabídky v jiných částech Prahy, ale bližší rozbor účastníků veřejně přístupových akcí v Praze a okolí nebyl v rámci experimentu proveden.

Pořádání turnajů a závodů pro veřejnost je pro tělovýchovné jednoty ekonomicky náročné. Tělovýchovné jednoty tuto činnost rozvíjejí díky dotacím *Českého ústředního výboru ČSTV* v poměrně bohatém sortimentu. Po ukončení experimentu, nebude-li situace vyřešena jinak, lze předpokládat, že tento způsob tělovýchovného působení na veřejnost bude první sférou, kde se pokles dosavadní činnosti tělovýchovných jednot projeví.

Placené tělovýchovné služby

Zatímco veřejně přístupné akce jsou formou základní informace o tělovýchovném procesu, jsou placené tělovýchovné služby již nástrojem ovlivňování životního režimu i životního způsobu občanů. Účast v této formě tělovýchovné činnosti má pro frekventantů již i zdravotní smysl. Dosavadní výsledky experimentu ověřily, že tyto služby nejsou jen zdrojem příjmů tělovýchovných jednot, ale i vhodným způsobem nábory do organizované tělovýchovy v ČSTV (např. v TJ Rozvoj Plzeň se 80 % frekventantů PTS stalo v dalším období členy TJ).

V rámci experimentu jsou poskytovány jak služby průběžné, sezónní, tak i pobytové a víkendové. Zajišťování těchto služeb je silně závislé na zabezpečování materiálních i kádrových podmínek. Tělovýchovné jednoty, které tyto podmínky mají, pružně reagují na zavádění nových, moderních trendů v tělovýchově. Jsou pořádány kursy džezgymnastiky, tenisu, lyžování, letní i zimní tábory pro děti i celé rodiny s bohatým výběrem tělovýchovné činnosti, akce typu *Léto dětí* pro ty, kteří nemohou opustit město, služby pro zdravotně oslabené apod.

Neotřelý je především přístup TJ OSP Přerov, kde v rámci *Centra volného času* je prováděna průzkumná činnost zaměřená na potřeby a zájmy volného času oby-

vatel. Výsledky těchto průzkumů jsou okamžitě aplikovány v tělovýchovném procesu, jehož účinnost je rovněž výzkumníky sledována.

Tělovýchovné jednoty, které zavedly placené tělovýchovné služby, jsou jediné, které se neobávají, že po skončení experimentu a zastavení finanční dotace *Českého ústředního výboru ČSTV*, budou nuceny svou dosavadní činnost omezit.

Spontánní tělovýchova

Rozvoj spontánních tělovýchovných činností je ovlivňován zejména výstavbou tělovýchovných zařízení. Relativně nenáročnou pomůckou s výrazným efektem, která vznikla v rámci experimentu, jsou betonové stoly na stolní tenis, které si získaly velkou popularitu. Také provoz otevřených školních hřišť, která jsou v odpoledních hodinách a víkendech přístupná veřejnosti, podstatně přispívá k rozvoji tělovýchovy na sídlišti.

Závěr

Sídlištní experiment si nekladl ani neklade cíle vědecké, ale ryze pragmatické. Má široké společensko-politické zaměření a jeho úkolem je zvyšovat i úroveň součinnosti jak jednotlivých složek tělovýchovného hnutí, tak orgánů ČSTV. Do určité míry se to daří, přesto se však stále plnění většiny úkolů opírá v rozhodující míře pouze o činnost experimentujících tělovýchovných jednot.

Shrnutí požadavků a zkušeností získaných experimentem umožní v jejich závěru formulovat některé zásady metodiky postupu rozvoje tělovýchovy a sportu na sídlišťích.

Vhodným doplňkem výsledků by mohl být průzkum členské základny tělovýchovných jednot a frekventantů placených tělovýchovných služeb ve vztahu k populaci žijící na sídlišti, zaměřený k naplní volného času a úloze tělovýchovy v tomto kontextu. O přípravě tohoto průzkumu se uvažuje.

Použitá literatura

Tělesná výchova a sport v životním způsobu obyvatel sídlišť. Sborník příspěvků tematické konference v Pardubicích, vydal ČÚV ČSTV, metodické oddělení 1980.
Současný stav a zkušenosti z experimentu Sídliště — interní zpráva ČÚV ČSTV 1984.

Jana Půlpánová

Perspektivy změn tělesné kultury ve způsobu života učňovské mládeže

Rok 1984 se stal významným rokem pro československé školství, v němž bylo již v celé šíři realizováno nové pojetí výchovné vzdělávací práce. Toto pojetí přináší změny, které se významně dotýkají systému vzdělávání učňovské mládeže. Změny v obsahu a charakteru práce, automatizace výrobního procesu, moderní technické vybavení atd., to vše vyvolává potřebu mnohem efektivnější přípravy člověka na jeho profesionální funkci a odborné kompetence. Dominantní složkou v systému vzdělávání učňů se stala příprava na povolání ve smyslu speciálního i všeobecně vzdělávacího charakteru.

Nedílnou součástí tohoto systému je i tělesná výchova. Bohužel ani nová koncepce ji v rámci výuky dostatečně nevyužívá. Dvě hodiny povinné tělesné výchovy v prvních a jedna hodina v dalších ročnících učebních oborů nesplňují představu o maximálním využití nenahraditelných hodnot tělesné kultury pro mládež a učně především.

Školní tělesná výchova je sice doplněna tzv. mimopracovní tělesnou výchovou v týdnech praktické výuky a tělovýchovnými chvilkami na pracovišti před zaměstnáním i v jeho průběhu. I zde však zjišťujeme značné nedostatky, v některých případech dokonce absenci těchto forem.

Výsledkem této situace je v řadě výzkumů zjištěná nižší úroveň některých ukazatelů zaměřených na tělesnou zdatnost a výkonnost učňovského dorostu [Komárek 1974; Rob 1978; Sýkora 1978].

Příčinu je možné hledat v neadekvátním začlenění tělesné výchovy jak v rámci školy, tak i ve způsobu života učňovské mládeže vůbec. Jednotlivé příčiny se vzájemně prolínají a doplňují a jejich kořeny spatřujeme v třech základních faktorech.